

СЕКЦІЯ 2 СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДНИК ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ SOCIAL SECURITY AS A COMPONENT OF STATE SECURITY

У статті розглядається соціальна безпека населення як складник державної безпеки України. Визначено, що державна безпека в умовах війни залежить від багатьох факторів: військово-політичного забезпечення, фінансової підтримки країнами-партнерами, Збройних сил України, стану соціальної сфери підтримки населення. Акцентовано увагу на тому, що «безпека» – це комплексна характеристика внутрішніх та зовнішніх умов буття індивіда, соціальної групи, державних інститутів, яка відображає здатність зберігати свою цілісність, стійкість та потенціал щодо ефективного функціонування і стійкого розвитку, а на їх основі – можливість надійного захисту від будь-яких деструктивних внутрішніх і зовнішніх дій. Звернуто увагу на те, що державна безпека є багатокomпонентним явищем і містить у собі різні напрями: політичний, економічний, соціальний, екологічний, продовольчий, воєнний, енергетичний. Зазначено, що соціальна безпека – це стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи та суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз. Розглянуто внутрішні та зовнішні чинники, які сприяють соціальній безпеці в Україні. Виокремлено соціальні загрози, які виникли в ході війни. Обґрунтовано внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на соціальне забезпечення у воєнний час. Проаналізовано впроваджені проекти уряду, які спрямовані на забезпечення можливого рівня соціальної безпеки у суспільстві у складних умовах воєнного стану. Розглянуто результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова. Виокремлено основні проблеми у соціальній безпеці. Зроблено висновок, що негайно необхідно вносити зміни у соціальний складник державної безпеки для підтримки найбільш вразливих верств населення, враховуючи їхні соціальні потреби, спричинені військовими діями в окремих регіонах нашої країни та вимушеним переселенням.

Ключові слова: соціальна безпека, державна безпека, проблеми соціальної безпеки, соціальний захист.

The article deals with social security of the population as a component of the State security of Ukraine. It is determined that state security in wartime depends on many factors: military and political support, financial support from partner countries, the Armed Forces of Ukraine, and the state of the social sphere of support for the population. The author emphasizes that "security" is a comprehensive characteristic of the internal and external conditions of existence of an individual, a social group, and State institutions, which reflects the ability to maintain their integrity, stability and potential for effective functioning and sustainable development, and on their basis – the possibility of reliable protection against any destructive internal and external actions. The author emphasizes that state security is a multicomponent phenomenon and includes various areas: political, economic, social, environmental, food, military, and energy. It is noted that social security is a state of guaranteed legal and institutional protection of vital social interests of an individual and society from external and internal threats. The author examines the internal and external factors contributing to social security in Ukraine. The social threats that arose during the war are highlighted. Internal and external factors affecting social security in wartime are substantiated. The implemented government projects aimed at ensuring the highest possible level of social security in society in the difficult conditions of martial law are analyzed. The results of a sociological survey conducted by the Razumkov Center's sociological service are considered. The main problems in social security are highlighted. It is concluded that it is necessary to make immediate changes to the social component of state security to support the most vulnerable segments of the population, taking into account their social needs caused by military operations in certain regions of our country and forced displacement.

Key words: social security, state security, social security problems, social protection.

УДК 316.4:338:351
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.53.2>

Міршук О.Є.

к.пед.н., доцент,
начальник кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національна академія Національної гвардії України

Постановка проблеми. З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію нашої країни гостро постало питання забезпечення належного рівня безпеки людини та соціуму, що забезпечує існування України як суспільно-політичного інституту. Державна безпека забезпечує регулювання суспільних відносин усередині держави та поза її межами і спрямовується на задоволення потреб та інтересів окремої особистості та соціуму загалом.

Соціальний складник забезпечення державної безпеки містить усе те, що може призвести до негативних наслідків у країні: це і рівень соціального напруження, невдоволеність людиною рівнем соціально-економічного розвитку держави тощо.

Державна безпека в умовах війни залежить від багатьох факторів: військово-політичного забезпечення, фінансової підтримки країнами-партнерами, Збройних сил України, стану соціальної сфери, підтримки населення. Таким

чином, актуальність нашого дослідження полягає у визначенні головних аспектів соціальної безпеки як складника державної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дозволив визначити, що проблематику державної безпеки досліджували: О. Бандурка, С. Белай, Я. Жаліло, В. Мунтіян. Проблематику змісту соціальної безпеки та її значення визначали: І. Гнибіденко, Е. Лібанова, В. Скуратівський, О. Панькова та інші.

Сутність соціальної безпеки аналізували: З. Варналій, О. Давидюк, О. Коваль, О. Сидорчук. Соціальний складник державної безпеки висвітлений у роботах А. Баланди, В. Ліпкан та О. Палій. Проте, попри значні напрацювання з досліджуваної нами проблематики, є необхідність у визначенні головних аспектів соціальної безпеки як складника державної безпеки.

Метою статті є визначення головних аспектів соціальної безпеки як складника державної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. В умовах війни в Україні особливої уваги заслуговує соціальна безпека. Термін «безпека» розглядався багатьма науковцями. Так, наприклад, В. Пасічник запропонував чотири підходи до трактування цього поняття:

- статичний підхід розглядає безпеку як сан захищеності від...;
- апофатичний підхід розглядає безпеку як відсутність від загроз і небезпек;
- діяльнісний підхід розглядає безпеку як систему заходів;
- пасивний підхід у безпеці визначає дотримання певних параметрів і норм, від забезпечення яких безпосередньо залежить безпека [1].

У словнику-довіднику з публічного управління безпека трактується як комплексна характеристика внутрішніх та зовнішніх умов буття індивіда, соціальної групи, державних інститутів, яка відображає здатність зберігати свою цілісність, стійкість та потенціал щодо ефективного функціонування і стійкого розвитку, а на їх основі – можливість надійного захисту від будь-яких деструктивних внутрішніх і зовнішніх дій [2, с. 18].

Р. Підлипна узагальнила наявні трактування категорії «безпека» і визначила основні її сутнісні ознаки:

- відсутність небезпеки, збереженість, надійність; стан, за якого не загрожує небезпека комусь, чомусь; стан, коли кому-небудь чи чому-небудь ніщо не загрожує;
- рівень захищеності життєво важливих інтересів людини, а також суспільства, держави, довкілля від реальних або потенційних загроз, що їх створюють антропогенні чи природні чинники;
- стан, тенденції розвитку й умови життєдіяльності соціуму, його структур, інститутів,

за яких забезпечується збереження їх якісної визначеності з об'єктивно зумовленими інноваціями, і вільне, притаманне власній природі, функціонування [3, с. 278].

Потрібно звернути увагу на те, що державна безпека є багатокомпонентним явищем і містить у собі різні напрями: політичний, економічний, соціальний, екологічний, продовольчий, воєнний, енергетичний і т. д.

У зв'язку з воєнними діями значно збільшилися соціальні ризики, які створюють додаткові загрози для державної безпеки, а особливо це зниження рівня життя людей, обмеження більшості населення, яке перебуває в окупації або на прикордонних з бойовими діями територіях, доступу до медичних, освітніх та соціальних послуг.

Гарантії соціальної безпеки в нашій державі закріплені у низці нормативних документів, зокрема основні правові положення соціальної безпеки в Україні визначені в Конституції України та Законі України «Про національну безпеку України». В інших законах України та нормативно-правових актах узгоджуються питання соціального захисту, соціального забезпечення та соціального розвитку України.

Так, у Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю і держава відповідає перед нею за свою діяльність [4].

Аналіз наукової літератури дозволив визначити, що здебільшого науковці розглядають соціальну безпеку як стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи та суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз [5].

На думку Л. Кравченко, основу соціальної безпеки становить «захищеність життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства, за якої забезпечуються соціальний прогрес та економічний розвиток, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у соціальній сфері, зокрема у сфері соціальної політики та пенсійного забезпечення, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти, культурного розвитку населення тощо» [6, с. 12].

Зокрема, О. Іляш [7, с. 24] розробила класифікацію визначень системи соціальної безпеки та обґрунтувала чотири основні напрями її дослідження:

- «вертикальний» – розгляд соціальної безпеки держави з позиції окремих елементів ієрархічної структури, що описує забезпечення формування та розвитку системи соціальної безпеки на мікроекономічному і регіональному рівнях (соціальна безпека держави детермінована соціальною безпекою регіонів і окремих територій);

– «горизонтальний» – наголошується на функціональній структурі соціальної безпеки: трудового потенціалу, соціальної сфери, ринку праці і зайнятості населення, міграційній безпеці;

– «зовнішньо-економічний» – визначає захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів на макро- та мікрорівнях, збереження і розвиток людського потенціалу, підтримку ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації та життєзабезпечення, невмирущих цінностей, моральності тощо;

– «моністичний» – характеризує найважливіші пріоритети забезпечення соціальної безпеки, що пов'язані з вирішенням проблеми поширення тіньової економіки, корупції, «інституційних пасток».

Доречним є розгляд чинників, які сприяють соціальній безпеці в Україні. На нашу думку, доцільно виділити внутрішні та зовнішні чинники соціальної безпеки.

До внутрішніх чинників належить все те, що людина сама використовує та створює для своєї соціальної, а також те, на що вона може вплинути: збереження власного життя, дотримання власних життєвих ціннісних орієнтацій, саморозвиток, саморозвиток, збереження здоров'я, дотримання честі та гідності громадянина України.

До зовнішніх чинників належать: соціальні структури та інститути, які забезпечують соціальний захист і безпеку громадян на державному рівні: стабільність суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації в країні, забезпечення гідного рівня життя та оплати праці, мінімізація загроз життю та здоров'ю людини, безпечне соціальне середовище, доступ до якісної освіти та медичних послуг, доступне житло, продовольча безпека тощо.

Якщо в умовах війни внутрішні чинники соціальної безпеки, а саме ті, які залежать від людини, хоч якимось дотримувалися, адже у більшості спрацьовував так званий «інстинкт самозбереження», то із зовнішніми чинниками почали виникати проблеми, адже сама держава не була готовою до війни.

Серед соціальних загроз, що виникли в ході війни, можна виділити такі:

– загроза з боку окремих груп населення правам і свободам громадян, суверенітету держави, територіальній цілісності, економічному, науково-технічному та оборонному потенціалу України;

– виїзд з країни вчених, спеціалістів та професіоналів внаслідок військових дій;

– прояви сепаратизму в окремих регіонах України;

– нелегальна торгівля зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами та наркотиками в країні, що може завдати шкоди населенню;

– конфлікти у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин;

– недосконала система соціального захисту діючих військовослужбовців та призовників;

– незадовільний стан з продовольчою безпекою.

Внутрішні фактори, що впливають на соціальне забезпечення у воєнний час, є такими:

1) підвищені ризики та небезпеки, пов'язані з війною в Україні;

2) низький рівень економічного розвитку країни;

3) зростання рівня бідності та безробіття в країні;

4) неефективність системи державного управління та дисбаланс між національною безпекою та соціальною політикою;

5) недосконала державна політика у сфері збереження людського потенціалу;

6) зростання соціальної нерівності у суспільстві;

7) деформація соціальної структури суспільства;

8) поглиблення морально-духовного занепаду у суспільстві;

9) нереалізованість державних стратегій соціальної орієнтації економіки;

10) погіршення криміногенної ситуації у суспільстві;

11) посилення соціального та майнового розшарування населення;

12) різке погіршення стану здоров'я населення та поширення соціальних хвороб;

13) посилення міграції молоді за кордон.

Зовнішні фактори, що впливають на соціальну безпеку:

1) посягання на територіальну цілісність країни та розв'язання повномасштабної війни Російською Федерацією;

2) втручання іноземних держав у внутрішні справи України;

3) орієнтація суспільного розвитку на європейські соціальні стандарти без урахування особливостей менталітету та ресурсів, необхідних для їх реалізації в Україні;

4) примноження рис суспільства споживання з раціональною культурою споживання в Україні, яка ще не сформувалася;

5) зростаюча енергетична залежність України;

6) світові фінансові кризи та їх негативний вплив на економічне становище країни;

7) прагнення перейняти інтелектуальні установки інших народів та їхніх культур у власну культуру, а також слабкість національної самосвідомості;

8) поширення міжнародної економічної та кримінальної злочинності і тероризму.

Загроза для держави від неналежного рівня соціальної безпеки в умовах війни:

- високий рівень корупції та низький професійний рівень керівників державних органів системи національної безпеки;

- недосконала державна політика, недостатня соціальна спрямованість;

- переважання особистих, корпоративних і регіональних інтересів над національними та зниження патріотизму правлячої еліти;

- недовіра населення до органів державної влади;

- тінізація національної економіки та її поширення на соціальну сферу;

- низька духовно-моральна свідомість державних службовців;

- неефективність державної політики у сфері праці, втрата цінності праці та працівника;

- порушення законодавства України, прав і свобод людини і громадянина з боку органів державної влади та місцевого самоврядування;

- відсутність політичної волі та готовності політичних лідерів взяти на себе соціальну відповідальність перед суспільством;

- брак поваги до соціально відповідальної поведінки у суспільстві;

- неефективна та розбалансована політична система, її нездатність своєчасно реагувати на загрози національній безпеці;

- слабкість громадянського суспільства та його контролю за діями влади;

- неефективність наявних державних структур та інтеграційних механізмів у забезпеченні національних інтересів у сфері міжнародної безпеки та глобальної стабільності;

- відсутність суспільного консенсусу з питань державотворення;

- недосконалість державної інформаційної політики;

- транснаціональна злочинність та поява нових форм злочинності.

Соціальна захищеність людей тісно і глибоко пов'язана з рівнем соціальної захищеності держави, її регіонів і суспільства загалом. Це відображає багаторівневу структуру соціальної безпеки. Всі її складники взаємозалежні, і зміна стану однієї з них одночасно впливає на стан інших. Соціальна політика держави та система соціального забезпечення є, з одного боку, критерієм відповідальної влади, сильної та соціальної держави, а з іншого – дієвим інструментом формування та забезпечення певного рівня соціальної безпеки. Неефективна соціальна політика призводить до недовіри населення до влади, незахищеності прав і свобод та низького рівня соціальної безпеки. Мірилом ефективності соціальної політики та соціального захисту з боку держави, суспільства та громади є надання необхідних послуг населенню та ступінь задоволення індивідуальних потреб та інтересів [8].

В. Лисенко вважає, що виклики сьогодення, наявні ризики і накопичені впродовж десятиліть проблеми у соціальній сфері свідчать про несформованість і фрагментарність соціальної політики загалом, а частково і недосконалість механізмів забезпечення соціальної безпеки. Законодавча база у сфері соціального захисту та соціального забезпечення формувалася з прийнятих у різний часовий проміжок іноді суперечливих законодавчих актів. Нормативно-правова база соціальної сфери потребує доповнень у відповідь на виклики сьогодення. Окремі дії уряду в цьому напрямі, що спрямовані на забезпечення можливого рівня соціальної безпеки у суспільстві у складних умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 07 березня 2022 року № 214 «Про деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану»; Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам»; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 204 «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «єПідтримка» та ін. База нормативного регулювання соціальної сфери продовжує доповнюватися новими документами, що регулюють правове поле соціальних прав і гарантій. Проте рівень фінансового забезпечення зобов'язань держави у соціальній сфері істотно відстає від країн, що належать до демократичних перехідного типу. Мінливість законодавства вказує на наявність політичних ризиків, пов'язаних із забезпеченням ефективної реалізації соціальної політики державою [9, с. 168].

У межах досліджуваної проблематики нами було проаналізовано результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 22 лютого по 1 березня 2023 року в рамках проекту Програми MATRA, що фінансується Посольством Королівства Нідерландів в Україні. Це опитування проводилося методом face-to-face. Структура вибіркової сукупності відтворює демографічну структуру дорослого населення території, на яких проводилося опитування, станом на початок 2022 року (за віком, статтю, типом поселення). В опитуванні взяло участь 2020 респондентів віком від 18 років [10].

На основі аналізу отриманих результатів цього опитування нами було акцентовано увагу на тому, що:

Більшість опитаних мають психологічні проблеми.

Соціальний складник: освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та пенсійне забез-

Таблиця 1

Результати соціологічного опитування щодо сфер соціальної безпеки людини, що проведене Центром Разумкова [10]

	Дуже добре справляється	Скоріше добре справляється	Скоріше погано справляється	Дуже погано справляється	Важко відповісти
Економіка	6,8	37,9	40,0	5,5	9,8
Оборона країни	25,4	56,4	11,0	2,2	4,9
Боротьба з корупцією	4,1	19,5	44,5	21,3	10,7
Боротьба зі злочинністю	4,9	33,3	35,6	11,7	14,5
Соціальний захист та пенсійне забезпечення	8,6	44,0	28,8	8,2	10,4
Охорона здоров'я	6,2	46,7	30,3	5,7	10,3
Освіта	6,3	49,5	24,1	5,4	14,7
Енергозабезпечення	18,0	61,6	12,9	3,4	4,0
Зовнішня політика	26,0	48,7	12,5	3,0	9,8
Правосуддя	3,7	25,0	37,3	10,8	23,2
Відбудова країни	5,6	32,3	26,7	9,1	26,2

печення перебувають в умовах війни у більш нормальному стані. Згідно з результатами опитування гірше оцінюється діяльність влади в економічній сфері, у сфері відбудови країни. Частіше негативно оцінюється діяльність у сфері боротьби зі злочинністю, правосуддя та боротьби з корупцією.

Тобто ми бачимо те, що в тих умовах, в яких опинилася наша країна, соціальна безпека як складник державної безпеки за результатами опитування перебуває на приблизно задовільному рівні. Також вважаємо, що потрібно негайно реагувати на вирішення проблем соціального характеру, а саме створювати соціальні кризові центри, які будуть надавати допомогу соціально-психологічного характеру людям, постраждалим внаслідок війни в Україні. Знижувати рівень корупції, змінювати нормативно-законодавчу базу щодо несення відповідальності за корупцію та інші злочини високопосадовців.

Висновки. Отже, ми вважаємо, що необхідно робити негайні зміни для підтримки найбільш вразливих верств населення, враховуючи їхні соціальні потреби, спричинені військовими діями в окремих регіонах нашої країни, вимушеним переселенням на території, які вже не є окупованими. Державна політика України у сфері соціального захисту населення базується на розгалуженій системі соціальних виплат, пільг та субсидій. Тому ефективність та якість реалізації державної соціальної безпеки визначають ставлення та довіру громадян, у тому числі до державних інституцій. Заходи зі стабілізації соціальної сфери в умовах воєнного стану продовжують здійснюватися представниками української влади, урядовими та неурядовими інститутами політичної системи, громадськими діячами та активістами громадянського суспіль-

ства, а також отримують широку фінансову та гуманітарну підтримку з боку міжнародної спільноти. Однак зростання ролі держави загалом підвищує очікування громадян щодо якості державного управління соціальною сферою в кризових умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пасічник В.М. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою. *Демократичне врядування*. 2011. Випуск 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_7.
2. Завгородня С.П., Орел М.Г., Ситник Г.П. Публічне управління та адміністрування у сфері національної безпеки (системні, політичні та екологічні аспекти) : словник-довідник. Київ : видавець Кравченко Я.О. 2020. 380 с.
3. Підлипна Р.П. Методологічні засади тлумачення дефініції «соціальна безпека». *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Випуск 25. С. 275–280.
4. Конституція України. № 254к/96-ВР. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96>.
5. Гошовська В.А. Соціальна домінанта національної безпеки. *Стратегічна панорама*. 2003. № 2. С. 97.
6. Кравченко Л.В. Основи соціальної безпеки : навчальний посібник. Умань : Візаві, 2022. 127 с.
7. Іляш О.І. Системна парадигма соціальної безпеки на різних рівнях суспільної ієрархії. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 2. С. 23–32. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_13/O_I_IlyashA_system_paradigm_of_social_security_is_on_the_different_levels_of_public_hierarchy.pdf.
8. Лисенко Ю.В. Соціальна безпека: виклики в умовах політичної нестабільності українського суспільства. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Випуск 6. С. 24–28.
9. Лисенко Ю. Соціальна безпека: виклики і загрози в реаліях сьогодення (політологічні актуалітети).

Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 травня 2022 р. / ред. колег.: Н. Мякушко (голова), Р. Шаравара, Р. Басенко та ін. Полтава : ПІЕП, 2022. 667 с. С. 167–170. URL: <https://pl.uu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/08/>.

10. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий–березень 2023 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-liutyi-berezen-2023r>.